

44 GÜNÜN ARDINDAN: 2020 KARABAĞ SAVAŞI'NIN ASKERİ AÇIDAN ANALİZİ

Yetkili Yazar | Correspondent Author: Cenk ÖZGEN

After 44 Days: Analysis of the 2020 Karabakh War in Terms of
Military

Yazar(lar) | Author(s)
Cenk ÖZGEN¹

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 29/12/2020
Makale Kabul Tarihi : 29/01/2021

Anahtar Kelimeler: 2020
Karabağ Savaşı, Azerbaycan
Silahlı Kuvvetleri, Şuşa,
Ateş Gücü, İnsansız Hava
Aracı

ÖZ

2020 Karabağ Savaşı, dar bir alanda yaşanan nispeten küçük ölçekli bir bölgesel savaş niteliğindedir. Ancak son dönemde yaşanan silahlı çatışmaların büyük bölümünde taraflardan en az birinin devlet dışı aktör olması göz önünde bulundurulduğunda, Karabağ pratiği, günümüz dünyasında klasik devletler arası savaşları anlama açısından önemlidir. Bilhassa Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin savaşta kullandığı bazı taktik ve silah sistemlerinin, 21. yüzyılda muharebe ortamının değişen doğasına ilişkin mühim ipuçları sunduğu değerlendirilmektedir. Harekât planı gereği sıklet merkezini cephenin güneyinde oluşturan Azerbaycan, esasen bir kuşatma manevrası icra etmiş ve nihai hedef olarak Ermeni kuvvetlerinin ana ikmal ve geri çekilme yolları üzerinde yer alan Şuşa kentini seçmiştir. Buna mukabil, Ermeni tarafının ise arazinin dağlık yapısından istifade ederek mevzi savunması yaptığına şahit olunmuştur. 2020 Karabağ Savaşı'na dair gözlemlerde en dikkat çekici hususlardan biri, klasik bir manevra harbi olmamasıdır. Ateş gücünün öne çıktığı savaşın tayin edici unsurları arasında insansız hava aracı sistemlerinin olduğuna ise şüphe yoktur. Bu çalışmada, 2020 Karabağ Savaşı'nın askeri açıdan analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 29/12/2020
Accepted Date : 29/01/2021

Keywords: 2020 Karabakh
War, Azerbaijani Armed
Forces, Shusha, Fire,
Unmanned Aerial Vehicle

ABSTRACT

The 2020 Karabakh War is a relatively small-scale regional war that took place in a narrow area. However, given the fact that at least one of the parties is a non-state actor in most of the armed conflicts in the recent period, the practice of Karabakh is important for understanding the classical inter-state wars in today's world. In particular, some tactics and weapon systems used by Azerbaijani Armed Forces in war, are considered to provide important clues regarding the changing nature of the battlefield in the 21st century. According to operation plan, Azerbaijan, which formed its center of gravity in the southern front, attempted an envelopment maneuver and chose Shusha, which is located on the enemy's communications and line of retreat, as the strategic goal. On the other hand, it was witnessed that the Armenian side attempted position defense by taking advantage of the mountainous terrain. One of the most striking points in the observations, regarding the 2020 Karabakh War is

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-8583-6194>, e-posta: cenk.ozgen@giresun.edu.tr

that it is not a classic maneuver warfare. There is also no doubt that unmanned aerial vehicle systems are among the leading actors of the war, in which fire stands out. In this study, it is aimed to analyze the 2020 Karabakh War in terms of military.

1. Giriş

Ermenistan'ın saldırısı sonucu Tovuz civarında cereyan eden çarpışmaların, kısa bir duraklama döneminin ardından temas hattının tüm sektörlerini içine alacak şekilde yayılmasıyla başlayan 2020 Karabağ Savaşı, Azerbaycan'a uzun yıllardır işgal altında olan topraklarını geri alma fırsatı doğurmuştur. Nitekim Azerbaycan bu fırsatı iyi değerlendirmiş ve işgal altındaki topraklarının büyük bölümünü kurtarmayı başarmıştır. Azerbaycan'ın kesin askeri zaferiyle sonuçlanan 2020 Karabağ Savaşı, Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanan ateşkes antlaşması ile sona ermiştir. Her ne kadar bazı noktalarda ateşkes ihlallerinin yaşandığına dair haberler gelse de Aralık 2020 itibariyle temas hattındaki genel vaziyetin durağan olduğunu söylemek mümkündür.

Tovuz'daki çarpışmalar bir kenara bırakıldığında, 2020 Karabağ Savaşı toplam 44 gün sürmüştür. Bu süre zarfında işgal altındaki topraklarını geri alma hedefiyle hareket eden Azerbaycan hem stratejik hem de operatif ve taktik seviyede taarruz harekâtı icra etmiştir. Buna mukabil, mevcut kazanımlarını kaybetmemeyi hedefleyen Ermeni tarafı ise esas olarak stratejik savunma yapmıştır. Şüphesiz, 2020 Karabağ Savaşı, dar bir alanda yaşanan nispeten küçük ölçekli bir bölgesel savaş niteliğindedir. Ancak son dönemde yaşanan silahlı çatışmaların büyük bölümünde taraflardan en az birisinin devlet dışı aktör olması göz önünde bulundurulduğunda, Karabağ pratiği, günümüz dünyasında klasik devletler arası savaşları anlama açısından önemlidir. Bilhassa Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin savaşta kullandığı bazı taktik ve silah sistemlerinin, 21. yüzyılda muharebe ortamının değişen doğasına ilişkin mühim ipuçları sunduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, 2020 Karabağ Savaşı'nın askeri açıdan analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Tamamen açık kaynaklara dayandırılarak hazırlanan çalışmada, öncelikle savaş öncesi taraflar arasındaki askeri güç dengesi masaya yatırılmaktadır. Ardından, ana hatlarıyla 2020 Karabağ Savaşı üzerinde durulmaktadır. Son olarak ise savaşta askeri-teknik düzlemde öne çıkan hususlar ele alınmaktadır. Üzerinden çok kısa bir zaman geçmesi nedeniyle 2020 Karabağ Savaşı'na dair kamuoyuna yansıyan bilgilerin bir kısmının doğruluğu hususunda hala teyide ihtiyaç vardır. Çalışmanın bu durum gözetilerek kaleme alındığı ve genel olarak savaşa dair ilk gözlemleri ihtiva ettiği not düşülmelidir.

2. Savaş Öncesi Askeri Güç Dengesi

2.1. Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri

Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri; Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerinden oluşmaktadır. 2020 yılı itibariyle Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin personel mevcudu yaklaşık 67.000'dir. Ayrıca seferberlik ve savaş halinde silah altına alınabilecek 300.000 civarında yedek personel de bulunmaktadır (IISS, 2020: 184). Azerbaycan'da zorunlu askerlik sistemi uygulanmakta olup, hizmet süresi üniversite mezunları için 12 ay, diğer yükümlüler içinse 18 aydır (CIA The World Factbook, t.y.).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın 2005 yılında faaliyete geçmesiyle birlikte, Azerbaycan'ın enerji kaynakları gelirlerinde büyük bir sıçrama yaşanmıştır (Aliyev ve Suleymanov, 2015: 43). Nitekim bu gelişmenin etkisiyle Bakü yönetimi savunma harcamalarını, dolayısıyla silahlanmaya ayırdığı mali kaynakları arttırma olanağı elde etmiştir. 2005 yılında 300 milyon dolar mertebesindeki savunma bütçesinin, ertesi sene 700 milyon doların üzerine çıkması ve 2014 yılında yaklaşık 3,5 milyar dolar ile tarihi zirvesine ulaşması (Macrotrends, t.y.), artan enerji gelirlerinin savunma bütçesine olan yansımalarının göstergesidir. 2020 yılı bütçesinde Azerbaycan, savunma harcamalarına takribi 2,3 milyar dolarlık kaynak ayırmıştır (Global Security, 2020). Son yıllarda ülkenin savunma alanındaki en önemli tedarikçileri İsrail ve Rusya olup, 2015-2019 döneminde silah ithalatında bu iki devletin aldıkları paylar sırasıyla %60 ve %31'dir (SIPRI, 2020). Halen Azerbaycan, Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarını büyük ölçüde yurt dışından karşılamaktadır. Ancak Bakü yönetiminin milli savunma sanayii altyapısının tesisi yönünde yoğun çaba sarf ettiğini ve burada artan savunma harcamalarının gerekli finansal kaynağı sağladığını eklemek gerekir (Rzayev, 2018).

2020 yılı itibariyle Azerbaycan Kara Kuvvetlerinin envanterinde; T-55, T-72 ve T-90 tipi 450 kadar ana muharebe tankı, büyük çoğunluğu BMP-1/2/3, MT-LB ve BTR-60/70/80/82 tipi olmak üzere 900 civarında paletli ve tekerlekli zırhlı araç, farklı kalibrelerde yaklaşık 300 kundağı motorlu ve çekili obüs, aralarında Türkiye'den tedarik edilen T-122 Sakarya ve T-300 Kasırga sistemlerinin de olduğu 150 kadar çok namlulu roketatar ile sayısı bilinmeyen miktarda LORA ve 9K79 *Tochka* (NATO kodu SS-21 *Scarab*) tipi kısa menzilli balistik füze bulunmaktadır. Tamamına yakını Rus yapımı platformlarla teçhiz edilmiş olan Hava Kuvvetlerinin envanterinde ise 15 MİG-29 av/bombardıman, 2 Su-24 bombardıman ve 19 Su-25 yakın destek uçağı ile 26 Mi-24/35 taarruz helikopteri yer almaktadır (IISS, 2020: 185). Hava Kuvvetlerinin envanterinde yine Rusya'dan tedarik edilen S-300PMU2 *Favorit* (NATO kodu SA-20B *Gargoyle*) ve EL/M-2080 erken ihbar radar sistemi ile birlikte İsrail'den alınan Barak-8 hava savunma füze sistemleri de vardır (Abrahamyan, 2018).

Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin envanter durumu ele alınırken, savaştaki tayin edici rolü nedeniyle insansız hava aracı (İHA) ve silahlı İHA (SİHA) sistemleri üzerinde ayrıca durulmalıdır. Buna göre, modern muharebe ortamında İHA/SİHA'ların yarattığı kuvvet çarpanı etkisini doğru okuyan Azerbaycan, geçtiğimiz on yıllık dönemde bu alana yoğun yatırım yapmıştır. Hâlihazırda Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin envanterinde olduğu kaydedilen sistemler arasında Türk yapımı Bayraktar TB2 ile İsrail'den alınan; *Orbiter 3*, *Aerostar*, *Hermes 450*, *Hermes 900* ve *Heron TP* tipi İHA/SİHA'lar bulunmaktadır. Keza envantere yine İsrail'den tedarik edilmiş olan *Skystriker*, *Orbiter 1K* ve *Harop* tipi kamikaze İHA'lar da mevcuttur. İHA/SİHA'ların büyük kısmını hazır alım yoluyla tedarik eden Azerbaycan'ın, yakın dönemde İsrail menşeli bazı çözümleri lisans altında üretmeye başladığı belirtilmektedir (Frantzman, 2020).

2.2. Ermenistan Silahlı Kuvvetleri

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri ile müşterek yapıdaki Hava ve Hava Savunma Kuvvetlerinden meydana gelmektedir. 2020 yılı itibariyle Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin personel mevcudu yaklaşık 45.000'dir. Ayrıca seferberlik ve savaş halinde silah altına alınabilecek 210.000 civarında yedek personel de mevcuttur (IISS, 2020: 183). Azerbaycan gibi Ermenistan'da da zorunlu askerlik sistemi uygulanmakta olup, hizmet süresi tüm yükümlüler için 24 aydır. (CIA The World Factbook, t.y.).

Türkiye ve Azerbaycan ile diplomatik ilişkilerinin olmamasının da etkisiyle ekonomik bakımdan ciddi sorunlar yaşayan Ermenistan, yüksek cari açığını finanse etmek için büyük ölçüde hammadde ihracatı ile yurtdışında yaşayan Ermenilerin yatırım ve desteğine bağımlıdır (EU4 Business, 2020). Petrol ve doğalgaz gelirleri sayesinde silahlanmaya ayırdığı kaynakları istikrarlı biçimde arttırmayı başaran Azerbaycan'ın aksine, Ermenistan'ın çok daha mütevazı bir savunma bütçesine sahip olması da esasen bu durumla alakalıdır. 2020 yılı için Ermenistan'ın savunma bütçesinin 634 milyon dolar mertebesinde olması öngörülmüştür (Azatutyun, 2019). Bu rakam, Azerbaycan'ın aynı yıl savunma harcamaları için tahsis ettiği kaynağın sadece dörtte birine karşılık gelmektedir. Bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılında bu yana, Ermenistan'ın savunma alanında en yakın ilişki içerisinde olduğu devlet Rusya'dır. 2014-2019 döneminde Ermenistan'ın savunma ithalatının %94'ünü Rusya'dan gerçekleştirmesi ve bazı silah sistemlerinin tesliminde Moskova yönetiminin hibe ya da ödünç verme yöntemini kullanması iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutunu gösterme açısından önemlidir (Abay, 2020). İlâveten Ermenistan, "Rusya'nın NATO'su" benzetmesi yapılan ve olası bir saldırı karşısında ilgili devletlerin yardımlaşmasını esas alan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'ne de üye durumdadır. Rusya'nın Ermenistan topraklarında 5.000 civarında personelin görev yaptığı tahmin edilen iki askeri üssü -Gümrü'deki 102'nci

Askeri Üs ve bağlısı Erebuni'deki 3624'üncü Hava Üssü- bulunmakta olup, taraflar 2010 yılında imzalanan protokol uyarınca Rus askeri varlığının 2044 yılına kadar devamı hususunda anlaşmışlardır (İsmayıl, 2020).

2020 yılı itibariyle Ermenistan Kara Kuvvetlerinin envanterinde; T-54, T-55 ve T-72 tipi 100'den fazla ana muharebe tankı, büyük çoğunluğu BMP-1/2 ve BTR-60/70/80 tipi olmak üzere 400 civarında paletli ve tekerlekli zırhlı araç, farklı kalibrelerde takribi 150 kadar kundağı motorlu ve çekili obüs, çeşitli tiplerde 60 dolayında çok namlulu roketatar ile sayısı bilinmeyen miktarda 9K72 *Elbrus* (NATO kodu SS-1C *Scud B*), 9K79 *Tochka* (NATO kodu SS-21 *Scarab*) ve 9K720 *Iskander E* (NATO kodu SS-26 *Stone*) tipi kısa menzilli balistik füze yer almaktadır. Hava ve Hava Savunma Kuvvetlerinin envanterinde ise 4 Su-30 av/bombardıman, 14 Su-24 yakın destek uçağı ve 7 Mi-24 taarruz helikopteri bulunmaktadır (IISS, 2020: 184). Yine Hava ve Hava Savunma Kuvvetlerinin envanterinde S-300PT (NATO kodu SA-10A *Grumble A*) hava savunma füze sistemi de mevcuttur (Military Watch Magazine, 2020).

Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin mercek altına alındığı bu noktada bir parantez açarak, Karabağ'da işgalci konumunda bulunan sözde Artsakh Savunma Ordusuna da değinmek yerinde olacaktır. Kâğıt üzerinde ayrı kuruluşlara sahip olsalar da sevk ve idare açısından Ermenistan Silahlı Kuvvetleri ile sözde Artsakh Savunma Ordusu arasında son derece yakın bir işbirliği olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Erivan yönetimi sözde Artsakh Savunma Ordusunun silah ve malzeme ihtiyaçlarının kendisi tarafından karşılandığını açıklamakta bir beis görmemektedir. Benzer şekilde, sözde Artsakh yönetimi de silahlı unsurlarının eğitiminde Ermeni subayların fiilen görev aldığı kabul etmektedir (Global Security, t.y.) Personel mevcudunun 18.000 ila 20.000 arasında olduğu tahmin edilen sözde Artsakh Savunma Ordusunun envanteri hususunda açık kaynaklarda güvenilir bilgi bulmak pek mümkün değildir. Ancak bu alanda yapılan değerlendirmelerin kahir ekserisinde; 200-300 arası ana muharebe tankına, hemen hemen aynı sayıda zırhlı araç ve topa ve az sayıda helikoptere sahip olduğu tahminine yer verildiği görülmektedir (IISS, 2020: 186).

2.3. Kuvvet Mukayesesi

Savaş öncesi tarafların silahlanma girişimleri mercek altına alındığında, Azerbaycan'ın Kara Kuvvetlerinin manevra ve ateş destek unsurlarının etkinliğinin arttırılmasına öncelik verdiği, ilaveten Hava Kuvvetlerinin kuvvet yapısını geliştirmek için de adımlar attığı anlaşılmaktadır. Bu minvalde, yakın dönemde tedarik edilen sistemler arasında; ana muharebe tankları, zırhlı muharebe araçları, taarruz helikopterleri, muhtelif tiplerde havan, topçu ve çok namlulu roketatar sistemleri, tanksavar füzeler, balistik füzeler, çeşitli hava savunma sistemleri, av/bombardıman ve yakın destek

uçakları ile hemen hemen her sınıfta İHA bulunmaktadır. Ayrıca mevcut sistemlerin modernizasyonu için birçok projenin hayata geçirildiği de görülmektedir. Buna mukabil, Ermenistan'ın savunma alımlarında; ana muharebe tankları, zırhlı muharebe araçları, çok namlulu roketatarlar, balistik füzeler, çeşitli hava savunma sistemleri ile av/önleme ve yakın destek uçakları öne çıkmaktadır. Keza bazı modernizasyon projelerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığına da şahit olunmaktadır. Lakin Azerbaycan ile karşılaştırıldığında, bunların hem niteliksel hem de niceliksel açısından daha “cılız” girişimler olduğu ortadadır.

İlk bakışta her iki tarafın da ağırlıklı olarak Rusya menşeli silah, araç, gereç ve mühimmata sahip olduğu göze çarpmaktadır. Ancak konu biraz daha derinlemesine irdelendiğinde, tablo değişmektedir. Şöyle ki, model isimleri benzerlik gösterse de Azerbaycan'ın elinde bulunan sistemler genellikle ya daha gelişmiş ya da modernize edilmiş çözümlerdir. Örneğin, her iki tarafın envanterinde de Rus yapımı S-300 hava savunma füze sistemi olduğu bilinmektedir. Ne var ki, Ermenistan'ın sahip olduğu sistemler Sovyetler Birliği döneminden kalma PT modeli iken, Azerbaycan'ın envanterinde PMU-2 modeli bulunmaktadır. S-400 *Triumph* (SA-21 *Growler*) hava savunma füze sisteminin selefi nitelendirmesi yapılabilecek olan PMU-2 ile PT arasındaki teknik farklar ise oldukça fazladır. Kaldı ki, Azerbaycan, savunma alanındaki faaliyetlerini tamamen Rusya merkezli yürüten Ermenistan'dan farklı olarak başka ülkelerle de ilişkiler tesis etme yoluna gitmiştir. Burada özellikle iki ülkenin, İsrail ve Türkiye'nin üzerinde durmak gerekir. Son yıllarda savunma alanında İsrail ile geliştirilen müspet ilişkiler, Azerbaycan'ın hem ileri teknoloji ürünü silah ve sensör sistemlerine erişimini kolaylaştırmış hem de milli savunma sanayiini geliştirmek için aradığı teknik desteği sağlamıştır. Türkiye'nin sadece savunma değil, tüm alanlarda Azerbaycan'ın en yakın müttefiki olduğunu belirtmeye ise gerek yoktur.

Nispi muharebe gücünün tespiti kapsamlı bir analizin yapılmasını gerektirir. Konuya uzak kişiler için burada belirleyici unsur, personel sayısı ve donanımdır. Gerçekte ise başta; lojistik, eğitim ve motivasyon olmak üzere, silahlı kuvvetlerin etkinliğine, dolayısıyla muharebe değerine/gücüne etki eden başka unsurlar da dikkate alınmalıdır. Kaldı ki, gerçekçi bir analiz için savaş halinde askeri gücün, diğer milli güç unsurları tarafından ne ölçüde desteklenebileceğinin tespit edilmesinin de kritik önemi haizdir. Bu çerçevede, 138 devleti askeri kapasitelerine göre analiz ederek sıralayan ABD merkezli Küresel Ateş Gücü (*Global Firepower*) Sitesi, 2020 yılı listesinde Azerbaycan'a 64., Ermenistan'a ise 111. basamakta yer vermiştir (Global Firepower, 2020). Elbette söz konusu sıralama tartışılabilir. Ancak iki devletin silahlı kuvvetlerine dair son dönemde dünyadaki bağımsız birçok savunma uzmanı ve düşünce kuruluşunun benzer analizler yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, askeri güç dengesinin 1990'lı yıllardan çok farklı olduğu aşikârdır.

3. Ana Hatlarıyla 2020 Karabağ Savaşı

2020 Karabağ Savaşı, 27 Eylül 2020 sabahı temas hattında cereyan eden çarpışmalarla başlamış ve 44 gün süren bir seri muharebe sonrasında, Rusya'nın arabuluculuğunda imzalanarak 10 Kasım 2020 Moskova saati ile 00.00'da yürürlüğe giren ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir. Bu noktada savaşın genel seyrine geçmeden önce askeri coğrafya açısından harekât bölgesinin etüdünü yapmak uygun olacaktır. Öncelikle Karabağ'ın oldukça dar bir harekât alanı olduğunu belirterek başlamak gerekir. Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sinin işgale uğradığı düşünüldüğünde, harekât alanının genişliğinin yaklaşık 20.000 km² olduğu, asıl muharebelerin ise çok daha dar bir sahada vuku bulduğu farz edilebilir. Bunun dışında, topoğrafik koşullar açısından gerek Karabağ'ın gerekse işgal altındaki diğer bölgelerin en karakteristik özelliğini, akarsu ve derin vadilerle parçalanmış yüksek dağ silsilelerine sahip olması ve düzlük alanların hemen hiç bulunmaması oluşturmaktadır. Harekât açıdan bölgede uzanan iki sıradağın kritik önemi haizdir. Bunlardan ilki, Karabağ'ın kuzeyindeki Murovdağ'dır. Yaklaşık 70 km boyunca uzanan ve en yüksek zirvesi 3.724 metrelik Gamişdağ olan Murovdağ, Karabağ ile Azerbaycan'ın diğer kısımları arasında doğal bir engel işlevi görmektedir. İkincisi ise kuzeyden güneydoğuya doğru bir yay şeklinde uzanan ve en yüksek zirvesi 2.725 metrelik Büyük Kirs olan Karabağ Sıradağları'dır. İlaveten, Murovdağ'ın güneyinde, Karabağ Sıradağları ile Zengezur arasında yer alan ve en yüksek zirvesi 3.616 metrelik Delidağ olan Karabağ Platosu'nu da dikkate almak gerekir (Urcosta, 2020). Son olarak, Ermenistan ile Karabağ arasındaki ulaşımın Laçın Koridoru üzerinden sağlandığını ve yine Karabağ ile İran sınırı arasında kalan arazi kesiminin tüm harekât alanının en düzlük bölgesi olduğunu not düşmek gerekir.

Yukarıdaki tespitlerden hareketle, Karabağ'ın arızalı arazi yapısının, savunma için elverişli, taarruzi bir harekâtı ise tahdit edici olduğunu söylemek mümkündür. Arazi yapısının dağlık olması, zırhlı birlik harekâtını tamamen olanaksız kılmasa da zorlaştırmaktadır. Zira geçmiş muharebe tecrübeleri, zırhlı birlik harekâtı için en uygun arazinin dalgalı açık arazi olduğunu; dağlık, kayalık, bataklık, ormanlık ve kesik arazide tank ve mekanize piyade birliklerinin ateş ve hareket kabiliyetlerinden tam manasıyla istifade edemediklerini göstermiştir. Bu bakımdan, bölgede sonuç alıcı bir harekâtın, ancak hava ve kara ateş destek unsurları ile desteklenen piyade, komando ve özel kuvvet birliklerince icra edilebileceği ortaya çıkmaktadır.

Tarafların harekât planları incelendiğinde, Azerbaycan'ın esasen bir kuşatma harekâtının tatbikine yönelik hazırlık yaptığı görülmektedir. Nitekim kati netice vaat etmesinden ötürü kuşatma harekâtının nihai hedefinin, eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin (DKÖB) merkezi Hankendi'ni Laçın Koridoru vasıtasıyla Ermenistan'ın Goris kasabasına bağlayan karayolu üzerinde yer alan, dolayısıyla düşmanın ana ikmal

ve geri çekilme yollarını kesen Şuşa Şehri'nin ele geçirilmesi olarak seçildiği anlaşılmaktadır. Ermeni tarafının ise arazinin dağlık yapısını gözeterak mevzi savunmasına hazırlandığı söylenebilir. Savunan tarafın temel gayesinin, yaklaşma istikametlerini tıkayacak şekilde tedafüi maksatlı hazırlanan yoğun engel ve ateşle düşmanın durdurulması; buna rağmen düşman mevziye girmeyi başarırsa, karşı taarruzlarla asıl muharebe hattının tekrar ele geçirilmesi olduğu değerlendirilmektedir.

Azerbaycan Genelkurmayı, harekât için en uygun arazi kesiminin Karabağ'ın güneyi olmasını dikkate alarak sıklet merkezini burada teşkil etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, ilk safhada temas hattının diğer sektörlerindeki tali kuvvetler düşmanı tespit edip mevziinde tutmak için cephe taarruzu gerçekleştirirlerken, güneydeki asıl kuvvetler yarma taarruzu yapmışlardır. Yarmada başarı sağlandıktan sonra ise asıl taarruz Fuzuli-Cebrail-Gubadlı istikametinde ilerlemiş, İran sınırının tamamen kontrol altına alınmasını müteakiben kuzeye, nihai hedef olarak seçilen Şuşa istikametine tevcih edilmiştir. Nitekim beklendiği gibi Şuşa'nın ele geçirilmesi sonrasında temas hattının diğer sektörlerindeki Ermeni kuvvetlerinin durumu kritik bir vaziyet almış ve Erivan yönetimi ateşkes rıza göstermek zorunda kalmıştır.

Öte yandan, başlangıçta Azerbaycan taarruzunun nispeten yavaş ilerlemesinin bazı tartışmalara, hatta eleştirilere yol açtığına tanık olunmuştur. Öyle ki, dünyadan gelen ateşkes baskıları nedeniyle Azerbaycan'ın yeterli zamanı olmayacağı varsayımından hareket eden bazı uzmanların, bir "yıldırım harekâtı" ile 72 saat içinde belirlenen hedeflerin ele geçirmesi gerektiğine dair görüşleri dahi medyada yer bulmuştur (Erdem, 2020). Elbette yarma ve kuşatma manevralarının daha süratli bir tempoda icra edilmesi seçenekler arasındadır. Lakin Azerbaycan Genelkurmayı farklı bir hareket tarzı uygulamış, buradaki temel maksat ise hedeflerin yumuşatılarak kayıpların azaltılması olmuştur. Kaldı ki, Azerbaycan'ın taarruzu sonrasında Ermeni savunmasının ilk kademesinde yer alan örtme kuvvetlerinin oyalama muharebeleriyle gerideki mukavemet noktalarına çekildiğini ve derinliğine tertiplenmiş asıl muharebe sahası birliklerinin mevzii bütünlüğünün muhafazası için her türlü gayreti sarf ettiklerini unutmamak gerekir. Tabi burada Ermeni tarafının öngöremediği, muharebe alanında İHA/SİHA'ların yarattığı kuvvet çarpanı etkisi olmuştur ki, bir sonraki başlık altında konu ayrıntılı biçimde işlenecektir.

Birbiriyle çelişen rakamların verilmesi dolayısıyla tarafların savaştaki personel zayıyatı hususunda kesin konuşmak mümkün değildir. Azerbaycan Savunma Bakanlığı, işgal altındaki topraklarını kurtarmak için icra edilen harekât neticesinde; 2.783 askerin hayatını kaybettiğini, 1.245 askerin yaralandığını, 100'den fazla askerin de halen kayıp olduğunu açıklamıştır (Milliyet, 2020). Ermenistan ise savaşta hayatını kaybeden Azerbaycan askeri sayısının 7.630 olduğu iddiasındadır (Ghazanchyan, 2020). Diğer

tarafından, Ermenistan Adalet Bakanlığı Sözcüsü Alina Nikoghosian, sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımında, savaşta 2.317 asker kaybettikleri bilgini vermiştir (Koyuncu, 2020). Ancak bu bilginin doğruluğu hususunda ciddi soru işaretleri vardır. Zira Ermenistan'ın Eski Vatikan Büyükelçisi Mikayel Minasyan bile, savaşta 4.750 Ermeni askerinin hayatını kaybettiğini, Savunma Bakanlığının bu konudaki raporunun Başbakan Paşinyan'a sunulduğunu açıklamıştır (Rehimov, 2020). Kaldı ki, bu rakamı dahi fazla iyimser bulan analizler bulunmaktadır. Bilhassa Türk medyasında, askeri kaynaklara dayandırılarak Ermenistan Silahlı Kuvvetlerinin kaybının 13.000'i bulunduğu dair analizler yayımlanmıştır (Şahanoğlu, 2020). Her hâlükârda Ermeni tarafının kayıplarının Nikoghosian'ın verdiği rakamdan fazla olduğuna şüphe yoktur.

Çelişkili rakamlar nedeniyle savaş sırasında kaybedilen harp silah, araç, gereç teçhizat ve malzemesi hususunda da net konuşmak mümkün değildir. Ne var ki, rakamlar arasında birtakım çelişkiler olsa da bağımsız gözlemcilerin Ermenistan'ın çok ağır kayıplar verdiği noktasında birleştiği belirtilmelidir. Burada sadece fikir vermesi açısından, Stijn Mitzer imzasıyla Oryx Blog'da yayımlanan rapordan bahsedilecektir. Tamamen açık kaynak istihbarat toplama teknikleri kullanılarak, internet ortamında yayınlanan video ve fotoğraf gibi verilerden hareketle hazırlanan raporda, Ermeni tarafının; 140 ana muharebe tankı, 121 zırhlı araç, 266 taktik tekerlekli araç, 17 kundağı motorlu obüs, 128 çekili obüs, 72 çok namlulu roketatar, 4 havan, 1 balistik füze fırlatma aracı, 26 hava savunma sistemi, 12 radar, 2 elektronik harp sistemi, 1 uçak, 1 helikopter ve 4 İHA kaybettiği bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın; 81 ana muharebe tankı, 75 zırhlı araç, 257 taktik tekerlekli araç, 7 kundağı motorlu obüs, 39 çekili obüs, 4 çok namlulu roketatar, 15 havan, 2 hava savunma sistemi ve 1 radar ele geçirdiği de kaydedilmiştir. Aynı raporda, Azerbaycan'ın kayıpları; 31 ana muharebe tankı, 23 zırhlı araç, 25 taktik tekerlekli araç, 1 çok namlulu roketatar, 1 havan, 11 uçak (uzaktan kumanda edilen), 1 helikopter ve 22 İHA olarak sıralanmıştır. Keza Ermeni tarafının; 3 ana muharebe tankı, 26 zırhlı araç, 8 taktik tekerlekli araç ve 3 İHA ele geçirdiği bilgisi de paylaşılmıştır (Mitzer, 2020). Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, 44 günlük savaş sonunda Ermeni tarafının kaybettiği silah ve araç kayıplarının mali değerinin 4,8 milyar doları bulunduğunu açıklamıştır (Rehimov, 2020). Hülasa, Ermenistan'ın ekonomik ve demografik yapısı dikkate alındığında, uğradığı ağır kayıpların yerini doldurmasının yıllar süreceği anlaşılmaktadır.

Savaş sırasında üzerinde en fazla tartışılan konu başlıklarından biri, Rusya'nın Ermenistan'ın yanında yer alıp almayacağı meselesi olmuştur. Kuşkusuz tartışmaların yapılmasında Ermenistan'ın KGAÖ üyeliği ve geçtiğimiz dönemlerde Rusya'dan gelen mesajlar etkili olmuştur ki, burada özellikle 102. Askeri Üs Komutanı Albay Andrey Ruzinsky'nin 2013 yılında verdiği bir söyleşide, Azerbaycan'ın Karabağ'daki sorunu askeri güç kullanarak çözmeye kalkması halinde Erivan'ın yanında saf tutacaklarına dair

açıklamasını hatırlatmak gerekir (Kucera, 2013). Bakü yönetimi, Temmuz 2020’de Tovuz civarında cereyan eden çarpışmalardan sonra Rusya’nın Ermenistan’a yoğun şekilde silah sevkiyatına başladığını duyurmuştur (Euronews, 2020). Ancak birçok uzmanın tahmin ettiğinin aksine Rusya, savaşta doğrudan Ermenistan’ın yanında yer almamış, hatta gelişmeler karşısındaki tutumunun ne olabileceğine ilişkin tartışmalar sürerken bizzat Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov tarafından KGAÖ kapsamındaki yükümlülüklerinin Karabağ için geçerli olmadığı açıklaması yapılmıştır (Sputnik Türkiye, 2020). Öte yandan, savaşın Karabağ ile sınırlı kalması halinde Moskova’nın pozisyonunun değişmeyeceğini gören Erivan yönetimi, doğrudan kendi topraklarından fırlattığı balistik füzelerle Azerbaycan kentlerini hedef alan saldırılar gerçekleştirmiştir. Ancak Erivan’ın maksadını bilen Bakü yönetimi, misilleme konusunda ölçülü davranmış ve Rusya’nın müdahalesine zemin hazırlayacak eylemlerden kaçınmıştır.

Üzerinde epey spekülasyon yapılan konulardan biri olması münasebetiyle, savaşta Türkiye’nin rolünü de açıklığa kavuşturmak gerekir. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, ulusa sesleniş konuşmasında Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’ne mensup 150 üst rütbeli subayın harekâtın sevk ve idaresinde görev aldığını, ayrıca Özel Kuvvetler Komutanlığına bağlı personelin ve Suriye’den getirilen teröristlerin de sahada bilfiil savaştığını iddia etmiştir (Agos, 2020). Ermenistan Savunma Bakanlığı Basın Sözcüsü Shushan Stepanyan da Su-25 tipi bir savaş uçaklarının Gence Hava Üssü’nden kalkış yapan bir Türk F-16’sı tarafından düşürüldüğü iddiasını ortaya atmıştır (BBC News Türkçe, 2020a). Keza Rus medyasında da benzer konular işlenmiş, dahası muvazzaf üç Türk generalinin -isimleri verilmek suretiyle- harekâtın planlama ve icrasında aktif rol aldığı iddiası dile getirilmiştir (Vzglyad, 2020). Aslında, Suriye’den getirilen teröristlerin varlığı ya da Türk F-16’sı tarafından düşürülme gibi propaganda amaçlı yapıldığına şüphe olmayan iddialar bir kenara bırakıldığında, 2020 Karabağ Savaşı’nda Türkiye’nin Azerbaycan’ı desteklemesi sır değildir. Başta İHA/SİHA’ların kullanımı hususundaki tecrübe birikiminin aktarılması olmak üzere, Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerine her türlü askeri-teknik yardımın yapıldığına yönelik kuvvetli işaretler vardır. Zaten Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in, France 24 televizyonuna verdiği röportajda sunucunun, “Kaç tane Türk İHA’nız var?” sorusuna verdiği “Yeteri kadar” cevabı bile durumu özetler miiyettedir (Yeni Şafak, 2020). Diğer yandan bu destekten yola çıkarak yaşananları Türkiye-Ermenistan Savaşı gibi gösteremeye çalışan azımsanamayacak bir kesim olduğu dikkat çekmektedir. Bu kesimlerin, bir yandan Azerbaycan’ın askeri zaferini örselerken öte yandan Türkiye’yi bölgesinde istikrarı bozan bir aktör olarak lanse etme maksadı taşıdıkları mütalaa edilmektedir.

Tarafların gerek zayıf konusunda farklı rakamlar vermesi gerekse birbirini suçlayıcı ve karalayıcı iddialar ortaya atması, aslında mücadelenin 44 gün boyunca sadece cephede yaşanmadığına işaret etmektedir. Bu çerçevede, savaşta her iki tarafın da

“bilginin kontrolü” ve “haklılığını ispat etmek” için psikolojik harbi önemseydiği ve özellikle propaganda tekniklerine yoğun şekilde başvurduğu gözlemlenmiştir. Nitekim bu durum öyle bir hal almıştır ki, yaşananları “propaganda savaşı” başlığıyla okuyucularına aktaran medya kuruluşları dahi olmuştur (BBC News Türkçe, 2020b). Propaganda amaçlı faaliyetlerin yürütülmesinde geleneksel medya araçları da kullanılmış olmakla birlikte, asıl olarak dijital medya öne çıkmıştır. Bilhassa sosyal medya kanalları, fotoğraf ve görüntülerin çok hızlı bir şekilde geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlamıştır. Akıl ve vicdanları hedef alan psikolojik harbin ulusal ve uluslararası kamuoyunu yönlendirme işlevinin önemi bilinmektedir. Ancak en az onun kadar önemli bir işlevi de muharebe sahasında bilfiil savaşan askerler üzerindeki etkisi olup, bu bağlamda özellikle Azerbaycan’ın dolaşıma sunduğu İHA/SİHA saldırısı görüntülerinin, Ermeni kuvvetlerinin moral ve savaşma azminin kırılmasında ciddi rol oynadığı değerlendirilmektedir.

4. Askeri-Teknik Düzlemde Öne Çıkanlar

Yarattıkları etki düşünüldüğünde, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri tarafından cepheye sürülen İHA/SİHA sistemleri için 2020 Karabağ Savaşı’nın “başrol oyuncusu” benzetmesini yapmak abartılı olmayacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere, Azerbaycan, geçtiğimiz 10 yıl içerisinde Türkiye ve İsrail’den hemen sınıfta İHA/SİHA tedarik etmiş ve savaşta söz konusu sistemleri gerek keşif, gözetleme ve istihbarat gerekse hedef tespit ve işaretleme görevlerinde yoğun biçimde kullanmıştır. Lakin İHA/SİHA’ları asıl öne çıkaran, hassas güdümlü taarruz görevlerinde ortaya koydukları yüksek performans olmuştur. Bu minvalde, İHA/SİHA’lar öncelikle hava savunma sistemleri ile komuta-kontrol merkezlerinin imhasına tevcih edilmişlerdir. Ardından da tank, zırhlı araç, top, açıktaki piyade gibi muharebe sahasında tespit edilen tüm hedeflere karşı kullanılmışlardır. Burada imha edilen platformlar arasında 1 adet balistik füze fırlatma aracının olduğunu özellikle vurgulamak gerekir. Zira görüntüleri sosyal medyada paylaşılan bu olay, dünyada bir balistik füze fırlatma aracına karşı İHA/SİHA ile yapılan -belgelebilmiş- ilk saldırı olarak kayıtlara geçmiştir (Inbar, 2020).

Tespit edilebildiği kadarıyla, İHA/SİHA saldırılarına karşı Ermeni kuvvetleri kamuflaj, sahte hedef ve elektronik harp tedbirlerini almaya çalışmıştır (Davies, 2020). Ne var ki, esasen uçak ve helikopterlere karşı tasarlanmış olan Rus menşeli hava savunma sistemlerinin İHA/SİHA’lar karşısında etkisiz kalması, muharebe sahasındaki unsurları adeta “açık hedef” haline getirmiştir. Hava savunma sistemlerinin yaşadığı zafiyetin temel nedeninin, İHA/SİHA’ları takip etmede yetersiz kalan radarları olduğu yönünde güçlü emareler bulunmaktadır. Ayrıca Azerbaycan’ın taktik seviyedeki bir takım yeni uygulamalarının da bunda mutlaka payı vardır (Shahbazov, 2020).

Azerbaycan'ın İHA/SİHA'ları bu derece etkin kullanması dünyada çok ciddi yankı uyandırmıştır. O kadar ki, Almanya Savunma Bakanı Annegret Kramp-Karrenbauer, "Karabağ'da tarihin ilk SİHA savaşı yaşandı. SİHA'lar bombardımanlarla savaşın seyrini değiştirdi. Sonuçları, kaybeden taraf için çok ağır oldu" şeklinde görüş belirtmiştir. Alman basınında yayınlanan bir analiz yazısında ise bir adım daha ileri gidilerek, "Sadece SİHA'larla kazanılan ilk savaş" yorumu dahi yapılmıştır (Star, 2020). Gerçekte Azerbaycan'ın zaferini tamamen İHA/SİHA'lara indirgemek sahadaki durumla örtüşmemektedir. Ancak İHA/SİHA sistemlerinin imha ettikleri araç ve malzeme miktarının fazlalığının ve belki bundan da önemlisi Ermeni askerleri üzerinde yarattıkları şok etkisi ve psikolojik yıkımın savaşın kazanılmasında çok ciddi rol oynadığı muhakkaktır. Öyle görünüyor ki, önümüzdeki süreçte 2020 Karabağ Savaşı pratiği üzerinden İHA/SİHA'lar ve bu sistemlere karşı alınabilecek tedbirler önemli bir gündem maddesi oluşturacaktır. Nitekim savaştan hemen sonra Avrupa Dış İlişkiler Konseyi üyesi Gustov Gressel'in, Avrupa ordularının anti-İHA alanındaki zafiyetlerine dikkat çeken ve gerekli adımların atılmaması halinde bir silahlı çatışmada Ermenistan'ın düştüğü "sefil" duruma düşecekleri yönündeki değerlendirmesi, bu alandaki tartışmaların başladığını göstermektedir (Gressel, 2020). Kaldı ki, savaştan sonra Foreign Affairs'te, "İHA'lar Küresel Siyaseti İstikrarsızlaştırıyor" başlığıyla yayımlanan analiz yazısında, İHA'ların silahlı çatışmaları "daha ucuz ve cazip" hale getirdiği şeklinde bir yorum yapılması (Lyal, 2020), tartışmaların salt askeri-teknik düzlemde ilerlemeyeceğine işaret etmektedir.

2020 Karabağ Savaşı'na dair gözlemlerde dikkat çeken hususlardan bir diğeri, klasik bir manevra harbi olmaması, aksine ateş gücünün ön plana çıkmasıdır. Çok genel olarak Azerbaycan, İHA/SİHA ve kara ateş destek vasıtalarının Ermeni savunma hatlarını hedef alan yoğun ve isabetli atışlarına dayanan bir hareket tarzı benimsemiştir. Bu yaklaşımın ise personel zayıflığını azaltma ve ikmal hatlarının uzamasının yaratacağı hassasiyetleri ortadan kaldırma gibi müspet sonuçları olmuştur (Shahbazov, 2020). Burada altı çizilmesi gereken nokta, Azerbaycan'ın sahadaki uygulamaları ile Türkiye'nin -İHA/SİHA ve topçu birliklerini yaygın ve geniş kapsamlı elektronik harp faaliyetleriyle destekleyerek- Suriye'de icra ettiği Bahar Kalkanı Harekâtı arasında çok ciddi benzerliklerin bulunmasıdır. Nitekim bu benzerlikten yola çıkarak, Türkiye'nin yakın müttefiki Azerbaycan'a sadece İHA/SİHA'larını değil, kendi doktrinini de aktardığı yönünde yorumlar yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2020).

Savaşta gözlemlenen hususlardan biri de yakın dönemde yaşanan birçok silahlı çatışmanın aksine savaş uçakları ve taarruz helikopterlerinin rolünün sınırlı düzeyde kalmasıdır. Bunda, muharebelerin nispeten dar bir sahada cereyan etmesinin ve her iki tarafın elinde de gelişmiş hava savunma sistemlerinin bulunmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca harekât alanının dağlık yapısının da -akıllı mühimmat kullanım

oranının düşüklüğünden ötürü- tarafların böyle bir tercihte bulunmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir. Her ne kadar Ermenistan cephesinden aksi yönde beyanatlar gelse de yakın dönemde Rusya'dan satın alınan ve iki tarafın envanterindeki en yetenekli platformlar olan Su-30'ların savaş boyunca hiç kullanılmaması üzerinde epey spekülasyon yapılan konulardan biridir. Buradaki en kuvvetli ihtimal, Su-30'ların Azerbaycan'ın gelişmiş hava savunma sistemleri tarafından vurulabileceği endişesidir. Bazı medya organlarında ise Ermenistan'ın, Azerbaycan'da konuşlu bulunduğu belirtilen Türk F-16'ları ile girecekleri bir hava muharebesinde kaybedilebileceklerinden çekinildiği için bu şekilde hareket ettiği yönünde iddiaların ortaya atılması ilgi çekicidir (Asthana, 2020). Diğer yandan, savaştan önce Azerbaycan Hava Kuvvetleri'nin envanterindeki eski AN-2 tipi irtibat uçaklarından bir kısmını uzaktan kumandalı olarak uçabilecek şekilde tadil ettiğini belirtmek gerekir. Bu uçakların, gizlenen Ermeni hava savunma sistemlerinin aktif hale getirilerek konumlarının tespit edilmesini sağlamak için “yem” olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Brahms, 2020).

2020 Karabağ Savaşı'na dair medyaya yansıyan görüntüler, kamuoyunda günümüz muharebelerinde tankların kolay hedefler olduğu algısını yaratmıştır. Aslında modern muharebe ortamında tankların yeri uzun süredir tartışılmaktadır. Hatta tankların devrinin kapandığını ve muharebe sahasında artık onlara ihtiyaç kalmadığını savunan uzmanlar dahi vardır (Friedman, 2015: 200). Konu 2020 Karabağ Savaşı açısından ele alındığında, özelde tankların, genelde ise zırhlı birliklerin tali roller üstlendiği ortadadır. Dahası Ermeni tanklarının Azerbaycan İHA/SİHA'ları karşısındaki “çaresizliği” de herkesin malumudur. Ne var ki, kendine özgü koşulları bulunan bir harekât alanında yaşananlara dair gözlemlerden yola çıkarak genellemeler yapmak fazla indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Ezcümle, tankların kitlesel biçimde kullanılmaları şartıyla, açık arazide ve katmanlı bir hava savunma şemsiyenin koruması altında hâlâ kati netice unsuru olma işlevlerini sürdürecekleri kıymetlendirilmektedir.

Askeri-teknik alanda öne çıkan gelişmelerin ele alındığı bu bölümde, son olarak tarafların balistik füze saldırılarına da değinmek gerekir. Azerbaycan'ın, askeri hedeflere karşı balistik füze saldırıları düzenlediği tespit edilmiş olup, İsrail yapımı LORA tipi bir balistik füze ile cephe gerisinde, Ermeni kuvvetlerinin ana ikmal yolu üzerinde yer alan bir köprüyü imha etmesi askeri-teknik düzlemde savaşın en dikkate değer olaylarından birisi olarak kayıtlara geçmiştir. Ermenistan ise elindeki *Tochka* ve *Scud B* tipi füzelerle Gence ve Mingaçevir gibi sivil yerleşim yerlerine saldırmıştır. Azerbaycan'ın aksine Ermenistan'ın geniş yerleşim yerlerini hedef almasında, kullandıkları füzelerin dairesel sapma oranı (*circular error probable*-CEP) değerinin çok yüksek olması, dolayısıyla askeri hedeflerin vurulabilme ihtimalinin düşük görülmesi mutlaka göz önünde bulundurulmuştur (Watling ve Kaushal, 2020). Fakat buradaki asıl maksadın, sivillerin moralini düşürme ve bir önceki bölümde vurgulandığı üzere, Azerbaycan'ı misillemeye

zorlayarak Rusya'yı kendi safında savaşa çekebilme beklentisi olduğu açıktır. Tabii burada bir parantez açarak, sivil yerleşim yerlerini hedef alan ve çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine neden olan bu saldırıların "savaş suçu" kapsamına girdiğinin ve sorumluların yargı önüne çıkarılması gerektiğinin altı çizilmelidir.

9 Ekim 2020 tarihinde Azerbaycan Savunma Bakanlığı, Mingaçevir kentini hedef alan Scud B tipi bir balistik füzenin hava savunma sistemleri tarafından 20 km+ irtifada önlendiğini açıklamıştır (Azerbaijan MOD, 2020). Bazı kaynaklarda önlemenin İsrail yapımı Barak-8 hava savunma füze sistemi tarafından gerçekleştirildiği iddia edilse de (Alemdar, 2020), kişisel sosyal medya hesabından saldırıya ilişkin bilgileri paylaşan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hikmet Hajiyev, önlemenin S-300'lerce yapıldığını duyurmuştur (Haciyev, 2020). Askeri-teknik düzlemde S-300, hatta S-400'lerin balistik füzelere karşı etkinlikleri uzun zamandır tartışılan bir konudur. Şayet önleme S-300'ler tarafından yapıldıysa bu alandaki tartışmaların yeniden alevlenmesi kuvvetle muhtemeldir.

5. Sonuç

44 gün süren 2020 Karabağ Savaşı, Azerbaycan'ın kesin askeri zaferiyle sonuçlanmıştır. Askeri-stratejik açıdan bakıldığında, savaşın dönüm noktasının Şuşa kentinin Azerbaycan kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi olduğu görülmektedir. Zira Şuşa'nın kaybedilmesi sonrasında temas hattının diğer sektörlerindeki Ermeni kuvvetlerinin ana ikmal ve geri çekilme yolları kesilmiş, birliklerinin imha edilmesi tehdidiyle karşı karşıya kalan Erivan yönetiminin ise bu şartlarda ateşkese rıza göstermekten başka bir çaresi kalmamıştır.

2020 Karabağ Savaşı'nın dikkat çeken gelişmeleri arasında; manevradan ziyade ateş gücünün öne çıkması, hava kuvvetleri ve zırhlı birliklerin tali roller üstlenmesi, balistik füze saldırılarının düzenlenmesi ve propaganda faaliyetlerine büyük önem verilmesi sayılabilir. Ancak savaşın en dikkat çeken gelişmesinin İHA/SİHA sistemlerinin gösterdiği performans olduğuna şüphe yoktur. Aslında bu sistemler son 20 yılda kullandıkları asimetrik ve hibrit savaş ortamlarında kendilerini çoktan kanıtlamışlardır. Burada Karabağ pratiğini farklı kılan, ilk kez devletler arası bir savaşta bu derece yoğun ve etkin şekilde kullanılmış olmalarıdır. Öyle görünüyor ki, gelecekte sadece İHA/SİHA'ları değil, insansız kara ve deniz araçlarını da kapsayan robotik teknolojilerin askeri alandaki uygulamaları artacaktır. Bu gelişmenin askerî harekâtların planlama ve icrasında köklü değişikliklere yol açması ise kaçınılmazdır.

Uğradığı ağır kayıplar göz önünde bulundurulduğunda, Ermenistan'ın askerî açıdan toparlanmasının uzun yıllar süreceği söylenebilir. Bu bakımdan, en azından kısa

ve orta vadede Erivan yönetiminin, Karabağ'daki statükoyu eski haline getirmeye yönelik yeni bir savaşı göze alması pek olası gözükmemektedir. Diğer taraftan, Ermenistan'ın hem iç kamuoyunun tepkisini azaltmak hem de bölgeyi istikrarsızlaştırarak Azerbaycan'ın iç sorunlarla uğraşmasını sağlamak için bazı girişimlerde bulunması mümkündür. Bu bağlamda, Ermenistan'ın atabileceği düşünülen adımlardan biri, sınır hattında taktik seviyede saldırıların düzenlenmesidir. Ciddi can ve mal kayıplarına yol açabilecek olan bu tip saldırıların, muhtemelen dünya kamuoyuna, "Azerbaycan'ın ateşkesi bozma girişimleri" şeklinde sunulmaya çalışılacağı tahmin edilebilir. Tarihsel uygulamaları düşünüldüğünde, Ermenistan'ın atabileceği değerlendirilen adımlardan bir diğeri ise bölgede örtülü operasyonlara yönelinmesi, hatta bir adım sonrasında ayrılıkçı bir terör örgütünün kurulmasının teşvik edilmesidir. Gayri nizami harp taktik ve usullerini uygulayacak böyle bir örgütün, içeriden Karabağ'daki yerleşik Ermeni nüfusun, dışarıdan da Ermenistan'ın ve bazı bölgesel ve bölge dışı aktörlerin desteğini alarak silahlı mücadeleye girişmesi beklenebilir. Nitekim yakın dönemde Fransa Ulusal Meclisi'nin sözde Artsakh'ın tanınması yönünde aldığı tavsiye kararı dikkate alındığında, gelecekte Batı dünyasında Karabağ'daki ayrılıkçı teröristlerin "özgürlük savaşçısı" olarak lanse edildiği günlerin gelebileceği göz ardı edilmemelidir ki, bu senaryonun bir benzeriyle Türkiye'nin yaklaşık 35 yıldır karşı karşıya bulunduğu aşikârdır.

Kuşkusuz, mezkûr risk ve tehditlere karşı Azerbaycan'ın gerekli askeri ve istihbari tedbirleri şimdiden planlayıp uygulamaya geçirmesi doğru bir hareket tarzı olacaktır. Bu kapsamda, sınır hattında vuku bulabilecek saldırılara yönelik caydırıcı angajman kurallarının belirlenmesi ve söz konusu direktiflerin, mütecaviz eylemler karşısında tereddütsüz şekilde tatbikinın sağlanması, ilk etapta alınabilecek tedbirlere örnek olarak verilebilir. Muhtemel terör eylemlerine karşı ise insan ve teknik istihbarat toplama yöntemleriyle desteklenecek şekilde alan hâkimiyetinin sağlanmasına yönelik tedbirlere öncelik verilmesi gerektiği düşünülmektedir ki, burada Türkiye'nin terörizmle mücadele harekâtları konusundaki bilgi birikimi ve tecrübesinden yararlanılması pekâlâ mümkündür. Öte yandan, yakın gelecekte Ermenistan'ın topyekûn bir savaşı göze almasının pek olası görünmediği tespiti, böyle bir ihtimalin hiç olmadığı manasına gelmemektedir. Unutulmamalıdır ki, harp tarihi, bir bakıma hiç beklenilmeyen yerde ve zamanda icra edilen baskınların tarihidir. Zaten temel harp prensipleri arasında "sürpriz" ve "emniyet" prensiplerinin olması da esasen bu durumla bağlantılıdır. Bu gerçek ortadayken, Azerbaycan'ın her daim en kötü senaryoya göre hazırlanması ve halen kendi lehine olan askeri güç dengesini korumak için gerekli girişimlerde bulunması gerekmektedir.

Kaynakça

Abay, Emre Gürkan. (2020). Russia Provides 94% of Armenia's Weapons in 5 Years, <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-provides-94-of-armenia-s-weapons-in-5-years/2023969> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Abrahamyan, E. (2018). Azerbaijan's Ballistic Missile Dilemma, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13530-azerbaijans-ballistic-missile-dilemma.html> (Erişim Tarihi: 11.12.2020).

Agos. (2020). Paşinyan: Türkiye'den 150 Üst Rütbeli Asker Azerbaycan Saflarında Savaşıyor, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/24639/pasinyan-turkiye-den-150-ust-rutbeli-asker-azerbaycan-saflarinda-savasiyor> (Erişim tarihi: 14.12.2020).

Alemdar, A. (2020). Azerbaycan Ordusunun Hava Savunma Sistemleri Ermenistan'ın Balistik Füzesini Engelledi, <https://www.defenceturk.net/azerbaycan-ordusunun-hava-savunma-sistemleri-ermenistanin-balistik-fuzesini-onledi> (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

Aliyev, K. ve Suleymanov, E. (2015). "Macroeconomic Analysis and Graphical Interpretation of Azerbaijan Economy in 1991-2012", *Expert Journal of Economic*, 3 (1), 40-49.

Asthana, M. (2020). How Turkish F-16 Vipers 'Crippled' Russian-Origin Su-30 Fighters Without Even Firing A Single Shot?, <https://eurasianimes.com/how-turkish-f-16-vipers-crippled-russian-origin-su-30-fighters-without-even-firing-a-single-shot/> (Erişim Tarihi: 20.12.2020).

Azatutyun. (2019). Armenian Parliament Passes 2020 Government Budget, <https://www.azatutyun.am/a/30311263.html> (Erişim tarihi: 10.12.2020).

Azerbaijan MOD. (2020). Tweet, <https://twitter.com/wwwmodgovaz/status/1314545331296759808> (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

BBC News Türkçe. (2020a). Dağlık Karabağ: Ermenistan Bir Savaş Uçağının Türk F-16'sı Tarafından Düşürüldüğünü Öne Sürdü, Türkiye ve Azerbaycan İddiaya Yalanladı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54340987> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

BBC News Türkçe. (2020b). Dağlık Karabağ'da Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasında Farklı Bir Cephe: Propaganda Savaşı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54419734> (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

Brahms, J. (2020). Azerbaijan Reportedly Convert Ancient AN-2 Biplanes into Drones, <https://www.overtdefense.com/2020/10/05/azerbaijan-reportedly-convert-ancient-an-2-biplanes-into-drones/> (Erişim tarihi: 20.12.2020).

CIA The World Factbook. (t.y.). Military Service Age and Obligation, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/333.html> (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Davies, J. (2020). Unmanned Aerial Systems in Nagorno-Karabakh: A Paradigm Shift in Warfare?, <http://www.hscentre.org/uncategorized/unmanned-aerial-systems-in-nagorno-karabakh-a-paradigm-shift-in-warfare/> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

Erdem, A. K. (2020). Işık: Ermenistan, Suriye ve Lübnan'dan 500 Militan Getirdi, Azerbaycan'ı Gerilla Savaşına Zorlamak İstiyor, <https://www.indyturk.com/node/250706/haber/i%C5%9F%C4%B1k-ermenistan-suriye-ve-l%C3%BCbnandan-500-militan-getirdi-azerbaycan%C4%B1-gerilla> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

EU4 Business. (2020). Armenia's Economy at a Glance, <https://eu4business.eu/armenia/presentation> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Euronews. (2020). Azerbaycan: Rusya 17 Temmuz'dan Bu Yana Ermenistan'ı Yoğun Şekilde Silahlandırıyor, <https://tr.euronews.com/2020/08/29/azerbaycan-rusya-17-temmuz-dan-bu-yana-ermenistan-yogun-sekilde-silahland-r-yor> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

Frantzman, S. J. (2020). Israel Revolutionized Azerbaijan's Drone Arsenal. Are the Weapons Working?, <https://www.jpost.com/jpost-tech/israel-revolutionized-azerbaijans-drone-arsenal-are-the-weapons-working-635829> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

Friedman, G. ve Friedman, M. (2015). *Savaşın Geleceği: 21. Yüzyılda Güç, Teknoloji ve Amerikan Dünya Egemenliği*, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Ghazanchyan, S. (2020). Azerbaijan'a Military Death Toll Reach 7630, <https://en.armradio.am/2020/11/08/azerbaijans-military-death-toll-reaches-7630/> (Erişim tarihi: 15.12.2020).

Global Firepower. (2020). 2020 Military Strength Ranking, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Global Security. (2020). Azerbaijan Military Spending, <https://www.globalsecurity.org/military/world/azerbaijan/budget.htm> (Erişim Tarihi: 09.12.2020).

Gressel, G. (2020). Military Lessons from Nagorno-Karabakh: Reason for Europe to Worry, <https://ecfr.eu/article/military-lessons-from-nagorno-karabakh-reason-for-europe-to-worry/> (Erişim Tarihi: 20.12.2020).

Hajiyev, H. (2020). Tweet, <https://twitter.com/hikmethajiyev/status/1314939616248692737> (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

IISS. (2020). *The Military Balance 2020: Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics*, Londra: Routledge.

Inbar, T. (2020). Tweet, <https://twitter.com/inbarspace/status/1317155048917471233> (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

İsmayıl, E. (2020). Ermenistan'daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliği Tehdit Ediyor, <https://www.globalsavunma.com.tr/ermenistandaki-rus-askeri-usleri-bolgesel-guvenligi-tehdit-ediyor.html> (Erişim Tarihi: 11.12.2020).

Kasapoğlu, C. (2020). Turkey Transfers Drone Warfare Capacity to Its Ally Azerbaijan, <https://jamestown.org/program/turkey-transfers-drone-warfare-capacity-to-its-ally-azerbaijan/> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

Koyuncu, H. (2020). Ermenistan, Dağlık Karabağ Çatışmalarında 2300'den fazla Asker Kaybettiğini Açıkladı, <https://tr.euronews.com/2020/11/14/ermenistan-daglik-k-karabag-cat-smalar-nda-2-bin-300-den-fazla-asker-kaybettigini-ac-klad> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Kucera, J. (2013). Russian Officer: We Would Intervene in Karabakh Against Azerbaijan, <https://eurasianet.org/russian-officer-we-would-intervene-in-karabakh-against-azerbaijan> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

Lyll, J. (2020). Drones Are Destabilizing Global Politics, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2020-12-16/drones-are-destabilizing-global-politics> (Erişim Tarihi: 21.12.2020).

Macrotrends. (t.y.). Azerbaijan Military Spending/Defense Budget 1992-2020, <https://www.macrotrends.net/countries/AZE/azerbaijan/military-spending-defense-budget> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Military Watch Magazine. (2020). S-300PT vs. S-300PMU-2: Why Azerbaijan Has the Air Defence Advantage Over Armenia, <https://militarywatchmagazine.com/article/s-300pt-vs-s-300pmu-2-why-azerbaijan-has-the-air-defence-advantage-over-armenia>, (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

Milliyet. (2020). Azerbaycan: Dağlık Karabağ Savaşında 2783 Asker Şehit Oldu, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/son-dakika-azerbaycan-daglik-karabag-savasinda-2783-asker-yasamini-yitirdi-6370408> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Mitzer, S. (2020). The Fight For Nagorno-Karabakh: Documenting Losses on The Sides of Armenia and Azerbaijan, <https://www.oryxspioenkop.com/2020/09/the-fight-for-nagorno-karabakh.html> (Erişim tarihi: 15.12.2020).

Rehimov, R. (2020). Ermenistan'ın 2. Dağlık Karabağ Savaşında İmha Edilen Silahlarının Maddi Karşılığı 4,8 milyar Dolar, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistanin-2-daglik-karabag-savasinda-imha-edilen-silahlarinin-maddi-karsiligi-4-8-milyar-dolar/2066420> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

Rzayev, A. (2018). Assessing Azerbaijan's Indigenous Defense Industry Capabilities, <https://www.thedefensepost.com/2018/05/07/azerbaijan-defense-industry-indigenous-opinion/> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

Shahbazov, F. (2020). Tactical Reasons Behind Military Breakthrough in Karabakh Conflict, <https://jamestown.org/program/tactical-reasons-behind-military-breakthrough-in-karabakh-conflict/> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

SIPRI. (2020). USA and France Dramatically Increase Major Arms Exports; Saudi Arabia is Largest Arms Importer, Says SIPRI, <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/usa-and-france-dramatically-increase-major-arms-exports-saudi-arabia-largest-arms-importer-says> (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

Sputnik Türkiye. (2020). Kremlin: KGAÖ Kapsamında Ermenistan'ın Aksine Karabağ'a Karşı Bir Yükümlülüğümüz Yok, <https://tr.sputniknews.com/rusya/202010071042986916-kremlin-kgao-kapsaminda-ermenistanin-aksine-karabaga-karsi-bir-yukumlulugumuz-yok/> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

Star. (2020). Alman Bakan'dan Türk SİHA'larına Övgü: Karabağ'da Tarihin İlk SİHA Savaşı Yaşandı", <https://www.star.com.tr/savunma/alman-bakandan-turk-sihalarina-ovgu-karabagda-tarihin-ilk-siha-savasi-yasandi-haber-1593447/> (Erişim tarihi: 19.12.2020).

Şahanoğlu, O. (2020). Ermenistan Ordusu 10 Yıldan Önce Toparlanamaz! Azerbaycan'ın Tarihi Karabağ Zaferi Sonrası Çarpıcı Açıklamalar, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/11/10/son-dakika-azerbaycanin-tarihi-karabag-zaferi-sonrasi-carpici-aciklamalar-ermenistan-ordusu-10-yildan-once-toparlanamaz> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).

Urcosta, R. B. (2020). Drones in the Nagorno-Karabakh, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/drones-nagorno-karabakh> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).

Vzglyad. (2020). Кто из турецких генералов руководил атакой на Карабах, <https://vz.ru/world/2020/11/12/1069822.html> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

Watling, J. ve Kaushal, S. (2020). The Democratisation of Precision Strike in the Nagorno-Karabkh Conflict, <https://rusi.org/commentary/democratisation-precision-strike-nagorno-karabakh-conflict> (Erişim Tarihi: 20.12.2020).

Yeni Şafak. (2020). Aliyev'den Fransız Gazetecinin 'Kaç Türk İHA'nız Var?' Sorusuna Cevap: Yeteri Kadar, <https://www.yenisafak.com/video-galeri/gundem/aliyevden-fransiz-gazetecinin-kac-turk-ihaniz-var-sorusuna-cevap-yeteri-kadar-2211193> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).